

יסודות מחיצות שבת

שיעור רביעי

רשות היחיד שהרבים בוקעים בה

מקורות

- א. גמ' כב. "מתני'... שם ד' מחיצות"; [ו.-: "ת"ר כיצד מערבין... אע"פ שאין ננעלות"]
 ב. בעל המאור ו. "...בתל המתלקט"; מלחמות, שם
 ג. רבנו חננאל כב. "וא"ר יוחנן... אינן מועילות בה"
 ד. תוס' ו: ד"ה וכי "...רוחב ט"ז אמות"; ריטב"א ו. ד"ה כיצד מערבין "וי"ל דאנן... דבקעי ביה רבים"

בעל המאור ו.

מתני' רבי יהודה אומר אם היתה דרך הרבים מפסקתה יסלקנה לצדדין רבי יוחנן ור' אלעזר דאמרי תרוייהו כאן הודיעך כחן של מחיצות ולעיל בגמרא אוקימנא לדר' אלעזר כאן וסבירא ליה והכא אוקימנא לדר' יוחנן כאן ולא סבירא ליה אלא רבי יוחנן כר' יהודה סבר לה דאמר אתו רבים ומבטלי מחיצתא ושתי מחיצות דאורייתא וירושלים אלמלא דלתותיה נעולות בלילה חייבין עליה משום רשות הרבים דאתו רבים ומבטלי מחיצתא משום דליכא אפילו שתי מחיצות לפי שהרבים בוקעין בה שתי וערב ולא היה בה אפילו מחיצה אחת שלא היו רבים בוקעים בה וחרז שהרבים נכנסין בזו ויוצאין בזו אם בוקעין בה שתי וערב לא הויה רשות היחיד לטלטולי בה משום דאתו רבים ומבטלי מחיצתא אפילו היכא דלא ניחא תשמישתיה כדבעא מיניה רחבה מרבה בתל המתלקט.

מלחמות, שם

אמר הכותב אין דבריו בזה נכונים שאפילו בוקעין בהם שתי וערב לדברי האומר שתי מחיצות דאורייתא במקום המחיצות אינו חייב שאין הדברים מבטלין אלא המחיצה הפרוצה שלא נאמר בה לבוד מפני בקיעתן בפרצה כגון דיומדין שאנו צריכין לומר בהן רואין המחיצות כאילו מאריכות וסותמות זו לזו ובקיעה דרבים מפסקת בהן אבל שתי מחיצות זו כנגד זו במדינה אף על פי שיש באמצען פרצה שהרבים בוקעין בה שתי וערב א"א לשתי המחיצות להתבטל וכנגד העומד מכאן ומכאן אינו נעשה רשות הרבים לעולם שהרי שתי מחיצות גמורות הן ועומד מרובה על הפרוץ ואין אנו צריכין לסתימת הפרצות אבל כנגד הפרוץ אם יש בו פלטיא רחב שש עשרה אמה על שש עשרה אמה אפשר שחייבין עליו אף על פי שאין תוך המבואות מכאן ומכאן אינו רשות הרבים מפני שתי מחיצות שלהן וזהו פלטיא גדולה האמורה בכ"מ ורבי יהודה מודה בה אבל בפחות מזה אין חייבין עליו לדברי רב יהודה וזה דבר ברור הוא והא דתניא בחצר שהרבים נכנסים בזו ויוצאים בזו רה"ר לשבת או שהיא סוברת שלש מחיצות דאורייתא או שבוקעין בה שתי וערב והיא פתוחה לרשות הרבים גמורה מכאן ומכאן ופרוץ מרובה על העומד שהרי על כרחנו אין צריכין לראות בה שתי מחיצות זו כנגד זו כאלו מאריכות וסותמות כגון פסי ביראות ובקיעת הרבים מפסקת בכך ואין לנו רשות הרבים לר' יהודה אלא כגון בקיעה מכאן ובקיעה מכאן ודרך הרבים שש עשרה אמה עוברת בינתים ואפשר שאפילו כפלטיא בתוך העיר כענין שפירשתי אבל טורח זה של בעל המאור למה וכי כל דבריו של ר' יהודה תלוין הן זה בזה אלא רבי יוחנן סבר לה כרבי יהודה דאתו רבים ומבטלי מחיצתא אבל בשתי מחיצות כרבנן סבר לה לפיכך ירושלים אלמלא דלתותיה נעולות בלילה חייבין עליה משום רשות הרבים לפי ששעריה מכוונין זה כנגד זה והווי להו דרבים כפרוצין במלואן במקום פתחים ברחב שש עשרה דאתו רבים ומבטלי למחיצות שעוברין בהן כרבי יהודה ואשתיירו להו שתי מחיצות דאינון רשות הרבים כרבנן ואלו היינו סבורין כדברי ר' יהודה בשתי מחיצות היינו מערבין רשות הרבים וכן מבואות המפולשים בלחי וקורה וכל מה שאנו מחמירין בהן להצריך לרשות הרבים דלתות נעולות ולמבואות מפולשין צורת פתח או דלת כולהו אליבא

דרבנן ור' יוחנן כרבנן סבירא ליה ולית דחייש לה לדר' יהודה בהא וכן דעת רבינו הגדול ז"ל שכתבה לדר' יוחנן בהלכות

חידושי הריטב"א ו. ד"ה כיצד מערבין

וי"ל, דאנן סבירא לן דכיון דטעמא משום דאתו רבים ומבטלין מחיצתו אין לחלק בין שש עשרה אמה או פחות מכיון דבקעי ביה רבים.

המשנה מביאה מחלוקת תנאים בדין פסי ביראות שהרבים בוקעים ביניהם:

רבי יהודה אומר: אם היה דרך רשות הרבים מפסקתן יסלקנה לצדדין. וחכמים אומרים: אינו צריך. [כב.]

לשיטת רבי יהודה, אין אפשרות לקבוע פסי ביראות כאשר הרבים בוקעים ביניהם, ואילו לשיטת חכמים אין בכך בעיה.

הגמרא כותבת בביאור שיטת חכמים:

רבי יוחנן ורבי אלעזר דאמרי תרווייהו: כאן הודיעך כוחן של מחיצות. [שם]

מדברי הגמרא עולה כי לשיטת רבנן, הואיל והמקום מוקף במחיצות, בקיעת הרבים אינה מבטלת את הגדרתו כרשות היחיד – "לא אתו רבים ומבטלי מחיצתא"¹.

רבי יהודה חולק על הגדרה זו, ולשיטתו "אתו רבים ומבטלי מחיצתא". שיטה טעונה ביאור: מדוע מקום המוקף מחיצות אינו רשות היחיד מחמת בקיעת הרבים בו? מהו הפגם הנוצר מחמת בקיעת הרבים?

הראשונים דנים בהתאמת דברי רבי יהודה בסוגייתנו, הסובר ש"אתו רבים ומבטלי מחיצתא" ולשיטתו – כמבואר בגמרא [כב.] – עיר המוקפת חומה ודלתותיה אינן נעולות בלילה אינה רשות היחיד, עם שיטתו העקרונית [צה.] כי "שתי מחיצות דאורייתא". מדברי הראשונים עולות דרכים שונות בביאור טעמו של רבי יהודה.

בעל המאור מבאר מדוע לרבי יהודה עיר שהרבים בוקעים בה ואין דלתותיה ננעלות אינה רשות היחיד:

משום דליכא אפילו שתי מחיצות, לפי שהרבים בוקעין בה שתי וערב ולא היה בה אפילו מחיצה אחת שלא היו רבים בוקעים בה. [בעל המאור ו.]

לדבריו, דברי הגמרא אמורים ביחס לעיר שהרבים בוקעים בה שתי וערב. באופן זה בקיעת הרבים מבטלת את כל המחיצות, ולכן גם לשיטת רבי יהודה ש"שתי מחיצות דאורייתא", העיר אינה רשות היחיד.

הרמב"ן חולק על בעל המאור:

¹ מושג זה מובא בדברי הגמ' [כ; כב:].

אין דבריו בזה נכונים, שאפילו בוקעין בהם שתי וערב לדברי האומר שתי מחיצות דאורייתא במקום המחיצות אינו חייב, שאין הדברים מבטלין אלא המחיצה הפרוצה שלא נאמר בה לבד מפני בקיעתן בפרצה, כגון דיומדין שאנו צריכין לומר בהן רואין המחיצות כאילו מאריכות וסותמות זו לזו, ובקיעה דרבים מפסקת בהן. אבל שתי מחיצות זו כנגד זו במדינה, אף על פי שיש באמצען פרצה שהרבים בוקעין בה שתי וערב, אי אפשר לשתי המחיצות להתבטל. [מלחמות, שם]

הרמב"ן טוען כי בקיעת הרבים אינה מבטלת מחיצות קיימות, אלא היא רק מונעת מלהחיל את דין 'עומד מרובה על הפרוץ' או את דין 'פסי ביראות' ולהמשיך את המחיצות אל המקום הפרוץ בו בוקעים הרבים. בשל כך, רבים הבוקעים בעיר שתי וערב אינם מבטלים את מחיצותיה, ולכן לפי רבי יהודה שתי מחיצות דאורייתא, הואיל ובכל צד יש שתי מחיצות זו כנגד זו, העיר נחשבת לרשות היחיד.²

מחלוקת בעל המאור והרמב"ן נעוצה בהבנת הכלל "אתו רבים ומבטלי מחיצתא". לפי הרמב"ן, זהו בקיעת הרבים מונעת את יצירת המחיצה – בקיעת הרבים מונעת את המשכת המחיצה למקום הפרוץ בו בוקעים הרבים. לעומת זאת, לפי בעל המאור, בקיעת הרבים מבטלת מחיצה קיימת – בקיעת הרבים גורמת למחיצה לאבד את זהותה כמחיצה.

נראה כי שיטת בעל המאור מבוססת על הגדרתן של מחיצות רשות היחיד כמבדילות את המקום מרשות הרבים ומונעת ממנו את רגל הרבים. בשל כך, מחיצה שאינה ממלאת את תפקידה אינה מוגדרת כמחיצה, ואין בכוחה להגדיר את המקום כרשות היחיד.³

לפי שתי שיטות אלו, בקיעת הרבים מבטלת את המחיצה בה בוקעים הרבים, אמנם מדברי רבנו חננאל עולה שיטה שונה:

כיון שמפסיקין אותה דרך הרבים כרשות הרבים היא ותורת רשות הרבים בה ומחיצותיה אינן מועילות בה. [רבנו חננאל כב.]

מדבריו משתמע כי יסוד דין בקיעת הרבים אינו אמור לגבי המחיצות, אלא לגבי הגדרת הרשות. על פי שיטתו, בקיעת הרבים מגדירה את המקום כרשות הרבים, והגדרה זו מפקיעה את הגדרתו כרשות היחיד. בהתאם לכך, מחיצותיו אינן מועילות לו, ועל אף היותו מוקף במחיצות הוא נחשב לרשות הרבים.⁴

על פי שיטתו של רבנו חננאל, שהגדרת המקום כרשות הרבים מפקיעה את הגדרתו כרשות היחיד, בהכרח דין בקיעת רבים אמור רק כאשר בקיעת הרבים עומדת בגדרי רשות הרבים. לעומת זאת,

² על פי שיטתו זו, הרמב"ן כותב כי לרבי יהודה רשות היחיד שהרבים בוקעים בה אינה טעונה נעילת דלתות, ודברי רבי יוחנן: "ירושלים אילמלא דלתותיה ננעלות בלילה חייבין עליה משום רשות הרבים", הם בשיטת רבי יהודה בעניין "אתו רבים ומבטלי מחיצתא", אך לא בשיטתו במניין מחיצות רשות היחיד.

³ הגדרה זו מבוססת על דברי תוס' [סוכה ד: ד"ה פחות]: "דלא דמי רשות שבת שהוא למנוע רגל רבים, לסוכה דבעינן מחיצות הסמוכות לסכך". [בשיעור השני, 'מחיצות שבת ומחיצות סוכה', דנו בכך בהרחבה]. ולפי זה, נראה שבקיעת רבים תבטל רק מחיצות בדיני שבת, הנדרשות ליצירת הבדלה ותיחום, ולא מחיצות בדיני סוכה, הנדרשות ליצירת סתימה ממשית. [אמנם, על חתם סופר [ש"ת א"ח סי' צז] הנוקט בפשטות לא כך: "מה לבקיעת רבים שמבטל מחיצה לכל מילי דאורייתא לסוכה וכלאים וכהאי גוונא"].

⁴ נראה שהבנות אלו עומדות ביסוד מחלוקת הראשונים המובאת בראב"ה [הל' עירובין סי' שפ] האם דין "אתו רבים ומבטלי מחיצתא" נאמר גם לגבי תחומין: לפי רבנו אפרים, דין זה נאמר גם ביחס לתחומין, ולכן היקף שרשות הרבים עוברת בו אינו מועיל. לעומת זאת, לפי רבנו יואל, דין זה נאמר ביחס לרשות היחיד בלבד, אך היקף שרשות הרבים עוברת בו מועיל לגבי תחומין. שיטת רבנו אפרים מבוססת בהכרח על ההבנה כי זהו דין במחיצות, ולכן הוא שייך גם לגבי תחומין. לעומת זאת, משיטת רבנו יואל נראה כי זהו דין בהגדרת הרשות, ולכן הוא נאמר ביחס לרשות היחיד בלבד.

לשיטת בעל המאור והרמב"ן, יש להסתפק בכך: ייתכן וכל בקיעת רבים מבטלת את המחיצות, ייתכן ורק בקיעת רבים הנעשית באופן המגדיר את המקום כרשות הרבים מבטלת את המחיצות.

שאלה זו תלויה במחלוקת הראשונים. תוס' [ו: ד"ה וכן] נוקטים כדבר פשוט שרק הילוך במקום הרחב ט"ז אמה, שבכוחו להגדיר את המקום כרשות הרבים, מבטל את המחיצות. לעומתם, הריטב"א כותב:

דכיון דטעמא משום דאתו רבים ומבטלין מחיצתו, אין לחלק בין שש עשרה אמה או פחות מכיון דבקעי ביה רבים.
[ריטב"א ו: ד"ה כיצד מערבין]

לפי דבריו, בקיעת הרבים מבטלת את המחיצות, גם כאשר היא אינה עומדת בגדרי רשות הרבים⁵.

לסיכום: רבי יהודה וחכמים נחלקו האם "אתו רבים ומבטלי מחיצתא". מדברי הראשונים עולות שתי שיטות עקרוניות בטעמו של כלל זה:

- א. לפי רבנו חננאל – זהו דין בהגדרת הרשות: הגדרת המקום כרשות הרבים מפקיעה את הגדרתו כרשות היחיד, וכך מחיצותיו אינן מגדירות אותו כרשות היחיד.
- ב. לפי בעל המאור והרמב"ן – זהו דין במחיצות: בקיעת הרבים מבטלת את המחיצות, ולכן הוא אינו נחשב לרשות היחיד.

בין בעל המאור לרמב"ן קיימת מחלוקת בביאור דין זה, שבקיעת הרבים מבטלת את המחיצות: לפי בעל המאור – בקיעת הרבים מבטלת את המחיצה הקיימת וגורמת לה לאבד את זהותה ומשמעותה, ואילו לפי הרמב"ן – בקיעת הרבים מונעת את המשכת המחיצה למקום הפרוץ בו בוקעים הרבים.

ראשונים ואחרונים נחלקו בפסיקת ההלכה בסוגיה זו. לא נרחיב במסגרת זו בכך, ורק נעיר כי לרוב הראשונים דין זה עומד ביסוד ההלכה שצורת הפתח אינו מועיל כדי להפוך רשות הרבים דאורייתא לרשות היחיד.

בעזרת ה' בשיעור הבא נעסוק בדין צורת הפתח, וניגע ביחס בין צורת הפתח למחיצה רגילה.

להערות ולתגובות: שלמה ליפשיץ

lshlomo26@gmail.com

⁵ וכן כותב תוס' רבנו פרץ [ו: ד"ה ה"ק].